

Material folklòric eivissenc replegat de mossèn Alcover

El famós mossèn Antoni M.º Alcover, iniciador del "Diccionari de la Llengua Catalana" (més tard anomenat "Diccionari Català-Valencià-Balear" per causes lamentables), era un gran amic d'Eivissa, on tenia també grans amics: sobretot els clergues Isidor Macabich i Vicent Serra Orvay.

Hi vingué almenys sis vegades (anys 1902, 1909, 1917, 1918, 1921 i 1922), i no per fer turisme, sinó per feina. L'objecte dels seus viatges era de replegar mots per al Diccionari i dades per a la gramàtica dels dialectes catalans; però de passada recollia també refranys, cançons, llegendes i altres elements folklòrics. La darrera vegada que hi vingué (1922), jo l'acompanyava per ajudar-li en la part lingüística, i també hi vingué el musicòleg mossèn Antoni-Josep Pont i Llodrà per a recollir tonades de cançons populars.

D'aquests materials, els de lèxic han estat publicats en els llocs alfabèticament corresponents del Diccionari; però dels pròpiament gramaticals i folklòrics n'han quedat una bona partida d'inèdits. Voldria tenir temps de reunir-los d'una manera metòdica i publicar-los, però no sé quan em lleurà de fer-ho. Mentrestant ofereixo als llegidors d'aquesta revista un article de Mn. Alcover, que, encara que es va publicar l'any 1918 a la revista "Catalana", de Barcelona, és pràcticament inèdit perquè són molt poques les persones que conservin la dita revista, la qual era de poca difusió fins i tot a Catalunya mateix.

Al final d'aquest article, Mn. Alcover anunciava que en un altre número de "Catalana" publicaria quatre rondalles eivissenques: "Es fameliar", "Sa nit de Santa Esperança", "Es Iai Prats" i "L'amo de Parella". Però no arribà a publicar-les, perquè en aquella temporada va estar absorbit per feines, malalties i polèmiques que no li deixaven temps per a coses menys urgents, encara que més agradables. Ara bé, jo guard les llibretes de notes de Mn. Alcover, a una de les quals he trobat les dites rondalles (fora la darrera, que per ara no he vista enlloc), i pens de transcriure-les i oferir-les als lectors de EIVISSA com una contribució a l'estudi de la literatura popular d'aquesta illa.

FRANCESC DE B. MOLL

RONDALLES D'EIVISSA

Eivissa és una de les regions més interessants de tots els dominis de llengua catalana, no sols per l'estat en què s'hi conserva l'idioma, sinó per la manera d'ésser dels eivissencs en tots els rams de la vida.

Quina llàstima que qualcun d'ells, tants com n'hi ha que ho haurien pogut fer, no ho hagen fet, de replegar totes les rondalles, contarelles i coverbos que corren entre la gent, referents quasi sempre a punts i coses d'Eivissa o localitzades allà, procedents d'altres nacions, a voltes de l'altre cap de món!

Ara s'és constituïda en el Centre d'Acció Social de

Vila (nom amb què designen els eivissencs llur ciutat) una Secció d'Estudis Eivissencs, que, entre altres coses, se proposa recollir tot aqueix ram de rondalles, adagis, comparances, cançons, tradicions i demés manifestacions de l'ànima col·lectiva eivissenca, i per impulsar-ho de valent la Secció ha feta una crida ben afuada, convidant tothom de l'illa a tan delitosa tasca. Déu faci que tal crida trobi tot l'eco que seria de desitjar.

Aquest estiu passat fiu a Eivissa una estada d'una vintena de dies per escorcollar-hi de prim compte l'estat de l'idioma i toquí amb les mans sovint la vertadera opulència de saba popular que aquella terra benaurada atresora.

Bruixes, fullet, barruguets i En Joan "des Pa"

Casi no poreu donar una passa devers la PAGESIA que no topeu rastres de bruixes, fullets, barruguets i altres sers per l'estil, eixumerats de cànvida poesia.

A la capital de Sant Joan (cap de partit de les parròquies de la banda Nord) me contaren les ritualitats a què es subjectaven en primer les jovençanes que volien esser bruixes: havien d'anar a demanar orde a Mossènyer (lo reverend senyor Rector), que naturalment los deia que no en rudes. Al cap de temps hi tornaven, i Mossènyer los donava un altre «no» com unes cases. Si encara amb això no s'escalivaven i hi acudien de bell nou demanant lo mateix, Mossènyer ja no els poria dir pus que no. Aleshores ja eren bruixes de patent: porien passar pel forat de la clau, volar dalt un mànec de granera i donar mal bocí. El mal bocí sol esser per fer enamorar gent poc enamoradissa: sembla que el fan d'ossos de cap d'ase i de ca, picats dins el morter i pastats dins bescuit que donen an aquells o aquelles que volen fer enamorar, que, en tastar-lo ells o elles, comencen a nar allanguits i allanguits, i ja estan llests. Les bruixes, lo que cerquen més, són els boixos (nois menuts) tendres, perquè els desxuien i els treuen el greix, que els serveix per untar-se i volar i per moltes d'altres bruixeries.

Uns diuen que ja no n'hi ha, de bruixes; però d'altres diuen que n'hi ha més que mosques, si bé no van gaire pel mig, per por de la por. M'asseguraren que allà on se solen aficar més aqueixes revetleres, és dins els remolins de pols que el vent alça, sobre tot pels camins, i la se'n du per amunt per amunt. Pareix que són ben clars els remolins de pols que no en duguen qualcuna, de bruixa, en forma de tàstara, pampaiola o fullaca voladora. Així és que els boixos, en veure remolins de pols que el vent se'n du, els insulten, els apedreguen, i fins hi ha grandolassos que els despren l'escopeta, si en tenen cap d'avinent.

És que, segons conten, són una gent feresta, les bruixes; i xalen, les grans polissardes, bruixant la gent. El malanat que bruixen, ja pot dir: —Oli m'hi és caigut!— Lo hi fan esser de mala manera: li entren dins el cos i hi fan mil malvestats, i el qui se'n du les torques és el pobre bruixat. A Sant Joan me contaren que no hi havia gaire que en prengueren un amb vençó, i li feien rentar llana negra. Com prou n'hi havien fetes de verdes i de madures, li sortien pel cap del dit gros del peu esquerre; però llavors li tornaven entrar per un portell que les dents li feien, la primera vegada que esclafia de riure i els llavis deixaven destapat el portell. Per això sempre el veien morrotós i mújol i anava orugat per bandes esbarrades per no esclafir de riure, que era el seu gran perill.

No sé si els bruixats se fan beneir, a Eivissa; a Mallorca, sí. La gran dificultat està en trobar cap Rector o Vicari que els vulga fer el favor. Fa una vintena d'anys que un que era estat porquer de ca nostra, un tal sen Pere Llum, de Sant Llorenç des Cardassar, cregut que les bruixes li eren entrades i que, fort i no et mogues, el volien entregar an En Banyeta Verda (el Dimoni), se'n vengué, manades fetes, a veure jo si el volia beneir, perquè les bruixes s'eren ensenyorides d'ell i no el deixaven viure. Jo li diguí que allò eren berbes que li feien sos amics per riure, i que no havia de creure res de bruixes. I ¿quina sortida creis que em féu? Doncs, me digué: —Vostè dirà lo que vulga de ses bruixes; però jo les me sent dins el cos!— I em deixà en porret, anant-se'n a cercar un altre capellà més comportivol.

Del fullet també se'n conten de grosses, devers Eivissa, i és per l'estil del que corria altre temps per Ma-

llorca. És una llei d'esperit, que el solen dur, els qui en tenen, dins un sarró (pell de mostel o de moix, sencera amb el pèl dedins) o dins una bossa de tabac de fumar amb pipa (les de pell de boc eren les que amava més el fullet). El sortat mortal que tenia fullet, feia lo que volia; mai ni en cap manera el podien haver a cames; podia prendre instantàniament qualsevol forma i esquitxar-se amb un obrir i tancar d'ulls cent o dues-centes llegües lluny. No me n'acusaren cap, d'eivissenc que en tengués, de fullet, en aquelles saons que jo potoiava per allà. Si me n'acusen cap, no s'escapava d'una visita meva per demanar-li dos doblers de clarícies sobre tan extraordinària habilitat.

I ¿què en direm dels barruguets? Diuen que són una espècie de dimonions boiets, una llei d'esperits capbuits que no saben a on l'han de pegar. En lo que xalen més és en fer enfadar i destralejar les dones. Caplleven per dins les cases, i no estan bons en no donar creu. Si les dones cusen, el barruguet, zas! els amaga les tisores o els pren es guller (el canonet on tenen les agulles) o els trabuca sa senalleta des què cosir. Si alleten, es barruguet fa fer mala via an el boix que mama, o el fa plorar en esser dins el bres. Si filen, els fa fer berrugues i regruixos en el fil o els desenserrega la filosa; en aspirar, los desbarata les fuades; en debanar, los embulla el ram. En tenir l'olla damunt el foc per fer el dinar o el sopar, les pobres li han d'anar l'ull al bou, an el barruguet, perquè en veure-les gens descuidades, o los descarabuta el foc, o els escula l'olla, o els tira una grapada de sal o de cendra dedins. En agranar, per poc que badin, zàs!, els escampa les agranadures. Vaja! les pobres dones no tenen hora segura amb lo barruguet, que les fa morir verdes. Si les dones el porien aglapir, el farien benes set vegades cada dia; però el dimoni és com una verga de llamp per comparèixer i desaparèixer. Diuen que es sol amagar dins les cisternes, davall les teules, dins els forats de paret, per tot allà on trob mica d'enfony!

Me contaren que una vegada hi havia una família tan perseguida i enfissada d'un barruguet, que, per sortir-ne d'una vegada, resolgueren de mudar-se de casa. Dit i fet, apleguen els quatre trastets (eren més pobres que el ropit), los se carreguen tants per hom; i, carregats com ases de llenyater, ja li han estret cap a la casa nova, ben xalests de veure's a la fi escàpols d'aquell dimonió de barruguet.

Quan foren a mitjan camí de la casa nova, ben lluny de la que havien deixada buida, notaren que havien deixades per descuit les esmolles (d'agafar foc).

—Bona l'hem feta! —s'exclamen els mesquins—. Hem deixades ses esmolles! I ara, com ho farem sense esmolles?

Amb això sentiren la veu del barruguet que els diu: —Tirau endavant, que jo les duc!

Ah, idò? El barruguet els anava darrere darrere amb ses esmolles que ells havien deixades per descuit.

Aquí aquella gent se perpensaren i digueren:

—Per haver de tenir es barruguet a sa casa nova, ens convé més tornar a sa vella, i serà lo que Déu voldrà i no més.

I giraren en coa, i cap a la casa vella manca gent!

I sembla que el barruguet ja no els petxucà tant pus, i acabà per anar-se'n a donar enfis a una altra família.

Això sols és una mostra de la partida de coses saborososíssimes que s'esdevenen devers Eivissa i que aqueixa crida de la Secció d'Estudis Eivissencs hauria de recollir curosament i esbombar davant Déu i tot lo món.

Referent a la diada de Sant Joan, m'asseguraren per cosa certa que un infant que tal dia, abans de sortir el sol, el se'n duen a voltar nou aigües vives, això és, nou pous, aquell infant, en esser gran, surt tan sabut, que no té barrera en ram de sebre.

¿I què en direm dels nou focs encarretellats, això és, de filera, que fan el dissabte de Sant Joan? Tant si ho creis com si no ho creis, si les boten tots per tres vegades, guarden de ronya i de gorradura (unes vermellors que surten a la pell i fan com la pell de gallina i una picor forta ferm).

Jo, lo que us puc dir, que m'hostatjava en el Seminari, i hi trobí per cuinar un dels exemplars més interessants que haja trobats mai en matèria de llenguatge popular en totes quantes d'eixides lingüístiques he fetes des de Santa Pola (allà deçà Alacant) fins a Salces (darrer vilatge català del Rosselló anant cap a Narbona), des de Calaceit, Vilaller i Alós fins a Alguer de Sardènia. Ha nom En Joan des Pa, de bones talles, reblut, cepat, d'una cinquantena d'anys, nadiu de Sa Penya, barri mariner de Vila, òlim cuiner de navili, més sà que un gra d'all, viu de potències, sempre trempat com uns orgues, xereveho com l'estel de l'alba, que conversa pels colzos i les frases i comparances li brollen, li bo-teixen a forfolons, que, si les hi voleu copsar totes amb la ploma, vos hi veis amb feines i acabau per haver-vos de retre.

No ho vulgueu sebre les comparances, adagis i frases espirejants que es treu aquell home quan ell amolla a l'aixeta. Generalment són de la més genuïna i fonda catalanitat. Ell mateix no us ne sap donar raó, lo qual fa que qualche superior del Seminari, una mica malambros, les hi califica de despropòsits, allà on no ho solen esser gota, sinó tot lo contrari.

Així, per exemple, si veu que un ralla massa d'una cosa, li diu: «Ell en parles més que de sa presa d'Orà». I no cregueu que ell sàpiga que féu tal presa el Cardenal Cisneros l'any 1509... Si en veu un que crida i renya i atabuixa la gent, donant-se molta d'importància, dirà: «Aquest? Ell sembla un Còmit de Galera!» Com se suposa, eh no sap que altre temps hi hagués bastiments de guerra que es deien galeres i que els qui les comandaven nomien Còmitres... Si el trobau i li demanau: «Ola! estimat! Com estam?» us contesta: «Com estam? Pocs diners i molta fam!»

Per dir que un té fam, us dirà que en té tanta que se menjaria es ble des llum. Per dir que una cosa és molt podrida, us dirà que «ho és més que s'ànima de Judes». Per dir que un és molt petit, us dirà que «pareix un esquit de sèmula!» Per capturar un que sempre es queixa, li dirà: «Calla! que, quan no tens ai, tens ceba!» Per dir que un té poc tranc, que no serveix per res, li dirà que «no sap deslligar un gra de pebre». Per dir que no vol sebre res d'un ni tractar-hi, dirà: «Ell jo ja hi he alçat es pont!» Ell, com se suposa, no sap que altre temps hi havia a les portes de murades i castells els ponts llevadissos, que s'alçaven per a tots els contraris. Per dir que les seves paraules tenen fonament, us dirà que «no surten de cap sac buit».

En passà un, ran de nosaltres, un dia, amb unes sabates ben lluentes; i eh, En Joan des Pa, s'exclama: «Ell li lluen més que un tall d'espasa!» Me contava un pic d'un conegut seu, que «era tan fantasiós, que, si li caigués un braç en terra, no se baixaria a aplegar-lo». Ell també us farà avinent que «qui té mal vesí, té mal vespre i mal matí», que «val més una pasterada esguerrada que una filla mal casada», que «val més matar un home, que posar un mal estil», que «a pagès endeutat, un bon any li és fallat», i que «guardau-vos d'espardenya que puja a sabata».

De frases i adagis d'ell, així, en podria retreure set deus, perquè allò és un mai acabar.

Com jo havia d'anar a estudiar el llenguatge de la capital de Santa Eulària, això és, el Cap de partit de les parròquies de Hevant, ell ho sabé, i s'oferi a acompanyar-m'hi perquè hi ha una fonda d'on ell fou cuinar uns

quants anys. Ja ho crec que acceptí tan bons oferiments! i una dematinada de juliol, dita missa i berenadets tots dos, pujam a un carretó amb molles, i de d'allà cap a Santa Eulària!

Com haguí resades Hores menors, que em veié ell una mica en vaga, m'entima aquesta:

—Si volia que li contàs unes quantes coses que es succeïren per aquests paratges on ara anam, me pareix que no se'n penediria.

—Vaja, idò, si m'ho conta tot fil per randa! —dic jo.

I l'home ja fons partit, i billo billo me conta les rondalles d'Es Fameliar, Sa nit de Santa Esperança, Es Jai Prats i L'Amo de Parella, que, com ja em som allargat més de lo que no creia, les deixarem per un altre dia, si Déu ho vol.

ANTONI M.ª ALCOVER

LLUITAR

Aquell dia
que naixeres,
quan començares
la soledat del teu viure,
aquell dia lluitares.

Quan eres infant
i jugaves,
i anaves a l'escola,
lluitares.

Lluitares
quan el teu món
no era el món
dels altres.

Vingué l'amor,
i tu lluitares
perquè compregueres
que la soledat del
teu naixement
no era bona.

Així com anaves
vivint amb els altres,
tingueres de lluitar
per ser tu,
per viure,
per menjar.

Lluitares
per comprendre
tothom.
No ho oblidis mai.

Lluitares sempre.
Mai deixis de lluitar
per tu i per la gent.

Fins la teva mort,
lluita.
No deixis la gent
dintre la soledat
encara que tu
sols estiguis
en el lloc de la
teva mort.

Lluita
fins llavors!

JOAN A. TORRES PLANELLS